

The paper describes career guidance work as a social system to promote professional self-determination of high school students. Conceptual ideas and studies of scientists on pedagogical support and professional choice of future profession are described; the means of providing pedagogical support and its structure in the professional self-determination of students are indicated; the importance of the dual system of training future college specialists for the orientation of young people in the profession, the formation of professional competencies and readiness to learn all their lives are pointed out. It is important in the formation of professional self-determination of young people to use comprehensive scientific approaches: diagnostic, educational, differentiated, moral-emotional and imitation-gaming with their own characteristics. It is established that effective implementation of scientific approaches in the educational process of high school students more effectively promotes professional self-determination, motivates high school students to consciously choose a future profession, reveals professional aptitudes and personal professional interests, and helps to identify professional suitability and attitude to the chosen future profession/educational program.

Key words: students, teachers, career guidance work, educational process, scientific approaches, professional self-determination.

УДК 378

Ірина Томашевська

Волинський національний університет ім. Лесі Українки

ORCID ID 0000-0002-6853-387X

DOI 10.24139/2312-5993/2021.10/187-195

ТВОРЧИСТЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

У даній статті здійснено розвідку праць вітчизняних і зарубіжних науковців, зроблено теоретичний аналіз поняття «творчість», «дитяча творчість», «творчий потенціал», «здібності». Розглянуто складники творчого потенціалу особистості, етапи творчої діяльності дитини, види діяльності дитини, в яких проявляється творчість. Розглянуто здібності та задатки дитини як один із компонентів творчого потенціалу. Окреслено умови формування творчої активності дітей дошкільного віку. Акцентується увага, що головна цінність дитини полягає в її унікальності. Розкрито, що система дошкільної освіти, сприяючи прояву дитиною власної індивідуальності, сприяє реалізації її творчого потенціалу.

Охарактеризовано дошкільний вік, як сприятливий період для розвитку творчих здібностей, пізнавальних процесів та емоційної сфери дитини.

Ключові слова: творчість, дитяча творчість, творчий потенціал, здібності, задатки, творча активність.

Постановка проблеми. Розвиток будь-якого суспільства великою мірою залежить від наполегливості, активності та творчості його членів; тих умов, що створені для виявлення, розвитку та реалізації потенціалу кожного громадянина. Становлення особистості бере початок ще в дошкільному віці, тож забезпечення умов для прояву творчих ресурсів дошкільників, розробка методик їх формування, пошук засобів розвитку здібностей та задатків є одним із ключових завдань сучасної дошкільної освіти. «Розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей» є однією з

ключових цінностей дошкільної освіти, зазначених в Базовому компоненті дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти).

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз педагогічних та психологічних досліджень свідчить, що численні праці науковців та практиків присвячені проблемам психології творчості та розвитку творчих здібностей, розроблені положення про активність творчого характеру особистості (І. Бех, Г. Костюк, С. Максименко), описано теорії, які розкривають проблему творчого потенціалу особистості (Б. Братусь, В. Роменець, В. Ямницький), розроблено концепцію творчої діяльності особистості (В. Моляко). Методологічну сторону проблеми розвитку творчих здібностей різного характеру розкрито в працях багатьох зарубіжних (Ф. Баррона, Дж. Гілфорда, Дж. Керрола, Дж. Рензулі, Е. Торренса, Е. Фромма) та вітчизняних вчених (О. Антонової, Д. Богоявленської, В. Камишина, О. Матюшкіна, О. Музики, В. Рибалки, Р. Семенової, М. Холодної, О. Цибулі, Н. Шумакової, О. Щепланової). Питанням розвитку обдарованості та творчих здібностей в дошкільному дитинстві присвячені праці О. Дьяченко, Н. Каневської, О. Киричука, В. Кудрявцева, В. Кузьменко, О. Кульчицької, С. Науменко, Н. Підгорної, Л. Руденко, Т. Титаренко, Л. Чорної, Т. Яценко та інших. Науковцями встановлено умови та чинники розвитку творчих здібностей (І. Біла, Р. Стернберг, Е. Фромм), розроблено способи їх виявлення та розвитку (Д. Векслер, П. Джонсон, Н. Краснощоківа, Г. Лаврентьєва, Дж. Равен, В. Тарасун, Е. Торренс, Л. Чорна).

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз проблеми творчості дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психологічному словнику поняття «творчість» трактується як «діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей» (Шагар). В «Енциклопедії освіти» творчість визначається як «діяльність, результатом якої є створення нових, оригінальних і більш досконалих матеріальних і духовних цінностей, які мають об'єктивну або суб'єктивну значущість» (Енциклопедія освіти, 2021).

У науковій літературі це поняття трактують як «форму діяльності людини, спрямовану на створення якісно нових для неї цінностей, що мають суспільне значення, тобто важливих для формування особистості як суспільного суб'єкта» (Дьяченко, 2016) як «чинник і передумову свободи людини», як «мислення в його вищій формі, яке проявляється як уява і яке виходить за межі відомих способів вирішення виниклого завдання» (Біла, 2014). На думку І. Білої, «творчість являє собою багаторівневий процес, її

перший, високий, рівень полягає у здійсненні революції у тій чи іншій області, в докорінній зміні розуміння системи знань та їх застосування. Другий, більш низький, рівень виявляється в подальшому розвитку відомого, розширенні сфери його використання» (Біла, 2014).

На думку вчених, творчість безпосередньо пов'язана з розумовою діяльністю людини, якій належить вирішальна роль; творчість – це найважливіша форма людської практики, активізації потенціалу суб'єкта в процесі особистісних змін. Творчість, за визначенням Тетяни Божок – це продуктивна форма активності і самостійності людини, її результатом є наукові відкриття, винаходи, створення нових музичних, художніх шедеврів, розв'язання нових завдань у праці лікаря, вчителя, інженера тощо (Божок, 2015, с. 221).

Необхідно зазначити наявність протилежних думок вчених з приводу наявності творчого начала, здатності до творчості у кожної особистості. Якщо розглядати творчість як процес, результатом якого є створення принципово нових матеріальних та духовних цінностей, то слід розглядати твердження про відсутність у звичайної людини творчого начала, яке присутнє у обдарованих індивідів (К. Кокс, К. Тейлор, Е. Роу).

На думку А. Лукановської, передумовою, внутрішнім джерелом творчості є сукупність якостей особистості, завдяки якій особистість здійснює творчу діяльність. Дану сукупність називають творчим потенціалом. Науковиця представляє творчий потенціал особистості у вигляді сукупності певних можливостей: інтелектуальних здібностей (пізнавальні можливості), навичок, умінь, здібностей (перетворювально-предметні можливості), ціннісних орієнтації (аксіологічні можливості), морально-психологічних якостей (комунікативні можливості), естетичних здібностей (художні можливості) (Лукановська).

Н. Міщенко вважає, що творчий потенціал особистості складають:

– світоглядні якості: оптимізм, гуманність, відданість власним ідеалам і принципам, активна життєва позиція, гармонійність, високе почуття обов'язку, значний рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до творчості, відкриттів, самовираження тощо;

– ціннісні якості: тактовність, толерантність, доброзичливість, щирість, працьовитість, милосердя, критичність;

– інтелектуальні якості: уміння прогнозувати, спостережливість, допитливість, гнучкість розуму, незалежність і самостійність думки, варіативність мислення, інтуїція, ерудованість, здатність аналізувати й синтезувати, оригінальність, ініціативність, метафоричність мислення;

– вольові якості: сміливість, цілеспрямованість, наполегливість, мужність і стійкість, властивість доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витривалість, неабияка енергійність, упевненість у власних силах (Міщенко, 2017, с. 45).

Що стосується творчості дошкільників, варто зазначити, що дошкільний вік, на думку психологів, співпадає із періодом ранньої творчості. Науковці (О. Запорожець, О. Дяченко та інші) стверджують, що дошкільне дитинство є найбільш сприятливим періодом розвитку творчості, оскільки дитина уже готова до соціалізації, але ще не соціалізована. У віці близько трьох років у неї з'являється потреба діяти, як дорослий, бути на рівні з дорослим. Особливістю цього вікового періоду є надзвичайна сприятливість дитини до творчості, відмінна спостережливість, увага, фантазія, чутливість до мови, що є «основою для реалізації дитиною дошкільного віку свого природнього потенціалу у різних видах діяльності.

Аналіз результатів досліджень дитячої творчості, які здійснювали відомі вчені (О. Кульчицька, Є. Фльорін та ін.), дозволяє розуміти дитячу творчість як створення дитиною суб'єктивно нового (що має значення конкретно для неї) продукту – власного малюнка, виробу, конструкції, гри, оповідання, створення раніше невідомих деталей, що по-новому визначають створюваний образ: різних варіантів знайомих зображень, ситуацій, рухів, властивостей героїв тощо; застосування засвоєних знань та засобів виразності у нових ситуаціях; прояв творчої ініціативи в будь-якій діяльності.

Основними етапами творчої діяльності дитини, на думку вчених, є:

- поява відчуття незрозумілості (виникнення проблеми);
- виникнення ряду запитань, уточнень;
- виділення значущих елементів, що необхідні для успішного розв'язання проблеми;
- усвідомлення проблеми;
- формування гіпотези; шукання і знаходження розв'язку (Біла, 2014).

Слід зауважити, що творчий потенціал дитини-дошкільника – якість, яка піддається постійній зміні та розвитку. Вона (якість) може бути вродженою та актуальною (набутою в ході виховання та навчання). Науковиця Н. Міщенко вважає, що розвитком творчої особистості, її творчим потенціалом можна і потрібно управляти, враховуючи при цьому чинники, що впливають на цей розвиток (середовище (предметне, соціальне, природне), що її оточує; умови виховання; характер навчальної діяльності (Міщенко, 2017). На думку О. Листопад, під час особистісного розвитку дитини має місце явище «згасання» потенційних творчих можливостей, її

творчого потенціалу. Причинами цього можуть бути не ефективно організований освітній процес, освоєння дитиною норм культурної поведінки, типу родинного виховання тощо (Листопад, 2011, с. 78).

Елементи творчості присутні в усіх видах діяльності дитини, саме вона сприяє розвитку дошкільника. Прикладом прояву творчого потенціалу, наприклад, у руховій діяльності є створення дитиною рухливих ігор: придумування назви, правил, віршованих рядків, що супроводжують певні рухи тощо. Процесом, що має творчий характер є засвоєння дитиною мови (процес засвоєння норм словотворення), дитяча гра – це теж творчість, адже, вигадуючи нові ігрові ситуації, виконуючи ігрові ролі дитина вносить своє, суб'єктивне в ігрові дії. Зображувальна діяльність, музика, конструювання тощо – продуктивні види діяльності, результатом яких є оригінальні дитячі твори. Навіть, в процесі наслідування дорослих, дошкільник творчо видозмінює ситуацію, пропускає її крізь особистий унікальний і неповторний досвід, вносить щось нове, відповідно до власних уявлень, «Нові знання творчо трансформуються кожною дитиною і набувають своїх особливостей. Ці процеси є основою тих неочікуваних актів творчості, які породжуються та реалізуються дитиною» (Біла, 2017), а в деяких видах творчої діяльності, на думку В. Моляко, діти дошкільного віку здійснюють не просто «мікровідкриття суб'єктивного масштабу», а сягають «досить високого рівня, ледве не професійного, адже деякі дитячі вірші, малюнки фахівцями визнаються часом за цілком «дорослі» (Моляко, 2004, с.3).

Такої самої думки притримується О. Туриніна і зазначає, що поведінку дитини в багатьох аспектах можна розглядатись як творчість, оскільки дитина постійно робить нові відкриття, досліджує невідомий їй світ, свідомо пізнає незнайомі речі. Науковець зазначає, що творчість дитини є, як правило, неусвідомленою і дуже часто виявляється спонтанно в невимушеній та природній для дитини (наприклад, ігровій) обстановці, досягаючи значного рівня оперування абстрактними символами (звуками, словами, математичними знаками). Дітям дошкільного віку властивий специфічний параметр творчості – імпровізація, що найчастіше проявляється саме в дитячому віці. Мимовільність, незаданість, незапланованість, зовні випадковий характер творчості дитини з часом, зазвичай, зазнає змін, пов'язаних із потребою створити щось, з певною зовнішньою детермінованістю (Туриніна, 2007, с. 28).

Важливим компонентом творчого потенціалу дошкільника є здібності. На думку Т. Дуткевича, при наявності однакових умов (підготовленість, знання, навички, вміння) людина, що володіє певними

здібностями отримує кращі результати порівняно з менш здібною. Автор зазначає, що здібності полягають «не в знаннях, вміннях та навичках, а в тому, наскільки швидко і легко людина оволодіває ними при наявності позитивної мотивації» (Дуткевич, 2014, с. 261).

В основі здібностей лежать задатки, що виявляються при перших спробах людини зайнятися певним видом діяльності. На переконання І. Білої, дитячі успіхи у якійсь конкретній діяльності зумовлені сукупністю відповідних здібностей. Здібності можуть проявлятися як загальні інтелектуальні здібності (легкість у навчанні, спостережливість; гострота, рухливість, швидкість мислення, виняткова пам'ять, багата і різноманітна обізнаність дитини), що виявляються у конкретних досягненнях (мовні здібності виявляються в інтересі дитини до читання, тривалості уваги до словесної інформації, книги, розумінні тексту, що чує дитина, запам'ятовуванні і відтворенні прочитаного; математичні здібності проявляються в інтересі до упорядкування предметів, вимірювання, обчислювання, розв'язування задач, у незвичному для свого віку розумінні математичних знаків; здібності у природознавстві – у великому інтересі до живої природи, явищ, що відбуваються в ній); здібності до спілкування та лідерства (дитина зберігає упевненість у собі за будь-яких умов, легко спілкується з однолітками та дорослими, виявляє ініціативу, генерує ідеї, часто займає позицію лідерства у спільній діяльності, стає її організатором, вміє переконати співрозмовника); художньо-образотворчі здібності (дитина нестандартно використовує матеріали художньої виразності; багато часу малює і ліпить, складає вірші, наспівує власні пісні, залюбки займається музикою); психомоторні здібності (виконання діяльності, яка вимагає розвиненої дрібної моторики, має хорошу зорово-моторну координацію, залюбки бігає, стрибає, утримує рівновагу, чудово володіє власним тілом під час виконання рухів, має відповідно до свого віку значну фізичну силу (Біла, 2017).

Творчий потенціал дошкільників необхідно розвивати, створюючи необхідні для цього умови, використовуючи відповідні засоби. М. Монтесорі, стверджувала, що «найважливішою передумовою розкриття зростаючої особистістю свого внутрішнього світу є її вільна, самостійна діяльність у створених дорослими сприятливих умовах». На думку науковців, необхідно створювати відповідні умови, щоб розвинути творчий потенціал дитини, розвинути її особистісні якості, бажання діяти у відповідності до загальнолюдських цінностей.

В. Маршицька, спираючись на дослідження науковців, виділяє такі умови формування творчої активності дошкільників:

- зацікавленість дітей творчими завданнями;
- ціннісне ставлення до процесу творчості, характеру творчої діяльності;
- проблематизованість освітнього простору закладу дошкільної освіти, що спонукає дітей творчого вирішувати різноманітні проблеми як на заняттях, так і поза ними;
- сформованість навичок, досвідченість, обізнаність, що дають можливість дитині творчо самовиражатися;
- можливості реалізувати власну творчу активність в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти (Маршицька, Орлова).

Висновки. В основі численних трактувань поняття «творчість» закладена спільна думка: творчість – це діяльність людини, в процесі якої виникають нові матеріальні чи духовні цінності. Дитяча творчість – це процес діяльності дитини, що передбачає створення нового значущого для неї продукту або внесення оригінального в уже існуючий. Творчість дошкільника проявляється в усіх видах діяльності, що притаманні цьому віку. Сукупність якостей особистості, що сприяють творчій діяльності науковці називають «творчим потенціалом». Творчий потенціал дитини-дошкільника постійно змінюється та розвивається, проявляючись у творчій активності. Для забезпечення розвитку творчого потенціалу дитини та прояву творчої активності дошкільника в закладі дошкільної освіти слід дотримуватися певних умов: зацікавлювати дитину творчими завданнями; проявляти інтерес до процесу творчості, характеру творчої діяльності; створити необхідний освітній простір, «озброїти» вихованця арсеналом теоретичних знань, практичних умінь та навичок, що дадуть можливість дитині творчо самовиражатися та реалізувати власну творчу активність в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (Basic component of preschool education. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf).
- Біла, І. М. (2014). *Психологія дитячої творчості*. Київ: Фенікс (Bila, I. M. (2014). *Psychology of children's creativity*. Kyiv: Phoenix).
- Божок, Т. (2015). Феноменологія духовно-творчого потенціалу підлітків. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 12, 220-227 (Bozhok, T. (2015). The phenomenology of adolescents' spiritual and creative potential. *Problems of modern teacher training*, 12, 220-227).

- Дуткевич, Т. В. (2012). *Дитяча психологія*. Київ: Центр учбової літератури (Dutkevich, T. V. (2012). *Child psychology*. Kyiv: Center for Educational Literature).
- Дяченко, М. Д. (2016). Творчість і креативність як педагогічні категорії: історичний аспект. *Науковий огляд*, 5 (26). URL: <https://oaji.net/articles/2016/797-1467450404.pdf> (Dyachenko, M. D. (2016). Art and creativity as pedagogical categories: historical aspect. *Scientific review*, 5 (26). URL: <https://oaji.net/articles/2016/797-1467450404.pdf>).
- Енциклопедія освіти* (2021). В. Г. Кремень (гол. ред.). Київ: Юрінком Інтер (Education Encyclopedia (2021). V. G. Kremen (ed.). Kyiv: Yurinkom Inter).
- Листопад, О. (2011). Творчі завдання як засіб розвитку творчих здібностей старших дошкільників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, 23, 78-81 (Lystopad, O. (2011). Creative tasks as a means of developing the creative abilities of senior preschoolers. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, 23, 78-81).
- Лукановська, А. Творчий потенціал особистості: структурні компоненти. *Проблеми сучасної психології*. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/162126> (Lukanovskaya, A. Creative potential of personality: structural components. *Problems of modern psychology*. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/162126>).
- Маршицька, В. В., Орлова, Г. В. *Теоретичні основи формування креативності у дітей старшого дошкільного віку*. URL: <https://cutt.ly/wZ6Jytp> (Marshitskaya, V. V., Orlova, G. V. *Theoretical bases of creativity formation in children of preschool age*. URL: <https://cutt.ly/wZ6Jytp>).
- Міщенко, Н. І. (2017). Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами інноваційних технологій. *Таврійський вісник освіти*, 1, 138-144 (Mishchenko, N. I. (2017). Development of creative potential of younger students by means of innovative technologies. *Tavriysk Bulletin of Education*, 1, 138-144).
- Моляко, В. О. (2004). Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*, 6, 2-9 (Molyako, V. O. (2004). Psychological theory of creativity. *A gifted child*, 6, 2-9).
- Онищук, І. А. (2014). Інноваційні форми, методи і прийоми оптимізації художньо-творчої діяльності дошкільників. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка*. Серія: Педагогіка, 3, 92-100 (Onishchuk, I. A. (2014). Innovative forms, methods and techniques of optimization of artistic and creative activity of preschoolers. *Scientific Bulletin of the Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Institute named after Taras Shevchenko. Series: Pedagogy*, 3, 92-100).
- Туриніна, О. Л. (2007). *Психологія творчості*. Київ: МАУП (Turinina, O. L. (2007). *Psychology of creativity*. Kyiv: MAUP).
- Шагар, В. *Сучасний тлумачний психологічний словник*. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (Shagar, V. *Modern explanatory psychological dictionary*. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf).

РЕЗЮМЕ

Томашевская Ирина. Творчество детей дошкольного возраста: теоретический аспект проблемы.

В этой статье изучены работы украинских и иностранных ученых, проведен теоретический анализ понятий «творчество», «детское творчество», «творческий потенциал», «способности». Рассмотрены компоненты творческого потенциала человека, этапы творческой деятельности ребенка, типы деятельности ребенка, в

которых проявляется творчество. Рассмотрены способности и задатки ребенка как один из компонентов творческого потенциала. Изложены условия для формирования творческой деятельности детей дошкольного возраста. Подчеркивается, что основной ценностью ребенка является его уникальность. Выявлено, что система дошкольного образования, способствующая проявлению ребенка собственной индивидуальности, способствует реализации его творческого потенциала.

Охарактеризован дошкольный возраст как благоприятный период для развития творческих способностей, когнитивных процессов и эмоциональной сферы ребенка.

Ключевые слова: творчество, творчество детей, творчество, способности, создания, творческая деятельность.

SUMMARY

Tomashevskia Iryna. Creativity of preschool children: theoretical aspect of the problem.

The formation of a creative personality is one of the most important tasks of pedagogical theory and practice, and finding the solution to this problem should begin in preschool childhood, since preschool age is the most favorable for the development of a child's personality.

This article explores the works of domestic and foreign scientists, makes a theoretical analysis of the concept of "creativity", "children's creativity", "creative potential", "abilities". The components of a person's creative potential, the stages of a child's creative activity, the types of a child's activities in which creativity is manifested are considered. The child's abilities and aptitudes are considered as one of the components of creative potential. The conditions for the formation of creative activity of preschool children are outlined. Emphasis is placed on the fact that the main value of a child lies in its uniqueness. It was revealed that the system of preschool education, promoting the child's manifestation of his own individuality, contributes to the realization of his creative potential.

Based on the analysis of theoretical and methodological research by domestic and foreign specialists, the criteria for the presence of creative abilities of preschool children were determined.

The main issues aimed at identifying the pedagogical conditions for the full-fledged development of the preschooler's creative personality, thanks to the creation of a developmental environment in the conditions of the preschool education institution, are highlighted.

The characteristics of creative abilities are defined, as well as the factors restraining their development are listed.

Preschool age is characterized as a sensitive, most favorable period for the development of a child's creative abilities, cognitive processes, and emotional sphere.

Based on the analysis of scientific research on this problem, it was determined that the development of creative abilities directly affects the development of preschoolers' sensory perception of the world, the formation of an aesthetic and valuable attitude to the environment, the development of imaginative thinking, etc.

The main attention is focused on the fact that the decisive factor in these processes is the personality of the teacher, his ability to properly organize the specified activity and provide appropriate pedagogical support. The development and support of the individuality of a preschool child is a priority direction for the development of his creativity, creative abilities, personal potential in general.

Key words: creativity, children's creativity, creative potential, abilities, aptitudes, creative activity